

**ПРАВОТО НА ЗАЩИТА И ПРИНЦИПЪТ
НА РАВНОПОСТАВЕНОСТ
НА СТРАНИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ
НАКАЗАТЕЛЕН ПРОЦЕС**

**ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА**

Настоящата публикация съдържа анализ на уредбата на правото на защита в България и изследва принципа на равнопоставеност на страните в досъдебното производство. За целите на изследването са представени правната уредба на съдебната система и разследващите органи, както и най-важните характеристики на наказателния процес и в частност на досъдебното производство. Разгледани са правата на защитника и ролята му в процеса и са очертани редица проблеми, които адвокатите срещат при осъществяването на защитата в хода на наказателния процес.

Автори:

Д-р Мария Йорданова, Директор, Правна програма, Център за изследване на демокрацията

Димитър Марков, Старши анализатор и Директор на проект, Правна програма, Център за изследване на демокрацията

Миряна Илчева, Научен сътрудник, Правна програма, Център за изследване на демокрацията

Редакционен съвет:

Д-р Огнян Шентов

Александър Стоянов

Д-р Мария Йорданова

ISBN: 978-954-477-193-5

© 2012, Център за изследване на демокрацията

Всички права запазени.

ул. „Александър Жендов“ 5, 1113 София

тел.: (+359 2) 971 3000, факс: (+359 2) 971 2233

www.csd.bg, csd@online.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Общ преглед.....	5
1.1. Съдебна система.....	5
1.2. Наказателно производство.....	7
1.3. Право на защита.....	9
2. Роля, права и задължения на прокурора, на разследващите органи и на обвиняемия	15
2.1. Органи, на които е възложено провеждането на разследване	15
2.2. Окончателно решение за предаване делото на съд или за оттегляне на обвинението	16
2.3. Обжалване на решението за оттегляне на обвинението	17
2.4. Самостоятелно предприемане на действия от страна на разследващите органи	18
2.5. Действия на прокурора и разследващите органи в интерес на обвиняемия	20
2.6. Разграничение между събирането на доказателства в досъдебната и в съдебната фаза на производството	21
2.7. Принципът на равнопоставеност на страните, съпоставен с привилегированото положение на разследващите органи и/или прокурора.....	22
3. Основни проблеми, които адвокатите срещат при осъществяването на защитата в досъдебното производство, и приети разрешения	25
3.1. Законни форми на сътрудничество между разследващите органи и защитата във фазата на досъдебното производство	25
3.2. Начален момент на участието на защитника в досъдебното производство.....	26
3.3. Право на подсъдимия (обвиняемия) да участва самостоятелно в събирането на доказателства	26
3.4. Процесуални правила за представяне на доказателства по делото от страна на защитника	27
3.5. Срокове и процедура за представяне на доказателствата.....	28
3.6. Разпределяне на тежестта на доказване между обвинението и защитата	28
3.7. Участие на защитника в извършваните от разследващия орган процесуални действия в досъдебното производство.....	29

3.8. Право на защитника да се запознава с доказателствата на обвинението.....	30
3.9. Правни последици при нарушаване на правата на обвиняемия да участва в събирането на доказателствата.....	32
3.10. Зачитане на равнопоставеността на страните при събирането, проверката и представянето на доказателствата пред съда и цененето им от него.....	34
3.11. Оценка на противоречиви и пораждащи съмнение доказателства от съда.....	34
3.12. Йерархия и преимуществено значение на доказателствата.....	35
Използвана и препоръчителна литература.....	37

1. ОБЩ ПРЕГЛЕД

1.1. СЪДЕБНА СИСТЕМА

В *Конституцията на Република България (КРБ)*, приета през 1991 г., е провъзгласен основният принцип за разделение на властите и са описани организацията и функциите на трите власти: законодателна, изпълнителна и съдебна.

Организацията на съдебната власт се основава на *Конституцията* и на *Закона за съдебната власт*. Тя е независима и защитава правата и законните интереси на гражданите, юридическите лица и държавата. При осъществяването на своите функции съдиите, съдебните заседатели, прокурорите и следователите се подчиняват на закона.

Висшият съдебен съвет (ВСС) е ръководният орган на съдебната система. ВСС представлява съдебната власт и осигурява нейната независимост. Той определя състава и организацията на работата на съдебната власт и управлява дейността ѝ, без да нарушава нейната независимост. ВСС се състои от 25 членове: председателят на Върховния касационен съд (ВКС), председателят на Върховния административен съд (ВАС), главният прокурор, единадесет членове, избрани от Народното събрание, и единадесет – от органите на съдебната власт. Народното събрание може да избере своите представители измежду всички юристи, включително и адвокати. Заседанията на ВСС се председателстват от министъра на правосъдието, но той няма право на глас.

1.1.1. Съдебна система

В България има няколко вида **съдилища**: районни, окръжни, административни, военни, апелативни, военноапелативен съд, специализиран наказателен съд, апелативен специализиран наказателен съд, Върховен касационен съд и Върховен административен съд. Те разглеждат граждански, наказателни и административни дела. Извънредни съдилища не се допускат. Специализирани съдилища могат да се създават само със закон.

Районният съд е основният първоинстанционен съд. Той разглежда като първа инстанция повечето граждански и наказателни дела. Общото правило е, че всички дела са подсъдни на районния съд, освен ако със закон изрично не е определена друга подсъдност.

Окръжният съд има двойна функция. От една страна той е първа инстанция за граждански и наказателни дела, които са му определени като подсъдни от двата процесуални закона (*Наказателно-процесуален кодекс* и *Граждански процесуален кодекс*). От друга страна, окръжният съд действа като втора инстанция и разглежда жалби и протести срещу присъди и решения на районните съдилища.

Апелативният съд действа само като втора инстанция. Той разглежда жалби и протести срещу присъди и решения на окръжните съдилища, когато последните разглеждат дела като първа инстанция.

Военният съд е първоинстанционен. Той разглежда само наказателни дела за престъпления, извършени от лица от въоръжените сили. **Военноапелативният съд** е втора инстанция за жалби и протести срещу присъди и решения на военния съд.

Специализираният наказателен съд е първоинстанционен и разглежда само дела за престъпления, посочени изрично в *Наказателно-процесуалния кодекс*. **Апелативният специализиран наказателен съд** е втора инстанция за жалби и протести срещу присъди и решения на специализирания наказателен съд.

Върховният касационен съд е трета и последна инстанция по граждански и наказателни дела.

Административният съд е първа инстанция за основната част от административните дела. **Върховният административен съд** действа като първа инстанция само по административни дела, които изрично са му възложени със закон. ВАС е също така втора и последна инстанция по всички административни дела.

Конституционният съд на Република България е извън съдебната власт. Основните му функции са: да дава задължителни тълкувания на Конституцията; да решава спорове за компетентност между Народното събрание, президента и Министерския съвет; да се произнася по въпроса за противоконституционност на законите и на други актове на Народното събрание и на президента.

1.1.2. Система на прокуратурата и разследващи органи

Структурата на **прокуратурата** е в съответствие с тази на съдилищата. Прокуратурата се ръководи от главен прокурор и включва Върховната касационна прокуратура (ВКП), Върховната административна прокуратура (ВАП), Националната следствена служба (НСЛС), апелативни прокуратури, военно-апелативна прокуратура, апелативна специализирана прокуратура, специализирана прокуратура, окръжни прокуратури, военно-окръжни прокуратури и районни прокуратури.

Прокуратурата е единна и централизирана. Всички прокурори и следователи са подчинени на главния прокурор.

Основната цел на прокуратурата е да следи за спазване на законността, като упражнява ръководство и надзор над разследването; извършва разследване; привлича към отговорност лицата, които са извършили престъпление, и поддържа обвинението по наказателни дела от общ характер; упражнява надзор при изпълнението на наказателните и други принудителни мерки и др.

Разследващи органи са следователите (които влизат в състава на прокуратурата и съответно са част от съдебната власт) и разслед-

ващите полицаи (които са към Министерството на вътрешните работи). Разследващите полицаи се занимават с основната част от престъпленията, а следователите разследват само определени дела за престъпления, изрично посочени в закона. Разследващите органи извършват действия по разследването под ръководството и надзора на прокурора.

На разследващите органи и прокурорите е възложено провеждането на досъдебната фаза от наказателното производство.

1.2. НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО

Наказателното производство се осъществява съобразно разпоредбите на *Наказателно-процесуалния кодекс (НПК)*. То се състои от две фази: досъдебно производство и съдебно производство.

По време на **досъдебното производство** разследващите органи извършват разследването по делото и събират доказателства. Разследването се извършва под надзора на прокурора (чл. 52, ал. 3 от НПК). Прокурорът е *dominus litis* или господар на досъдебната фаза. Прокурорът контролира работата на разследващите органи и проверява всички събрани в хода на разследването материали. Той може да дава указания на разследващите органи и може да участва при извършването или лично да извършва действия по разследването (чл. 196, ал. 1 от НПК).

Когато има достатъчно доказателства, че едно лице е извършило престъпление, разследващият орган докладва на прокурора и **привлича лицето като обвиняем**. В този момент лицето получава процесуалното качество на **обвиняем**. По време на фазата на досъдебното производство обвиняемият има конкретни права и задължения, включително и право на защита.

След привличането като обвиняем, разследването в досъдебната фаза продължава с **разпит на обвиняемия**. В зависимост от резултатите от разпита, могат да бъдат извършени **допълнителни действия по разследването**. След като бъдат извършени всички действия по разследването разследващият орган **предявява разследването** на обвиняемия. Ако е необходимо могат да бъдат извършени допълнителни действия, след което разследването отново се предявява на обвиняемия.

Разследването в досъдебното производство трябва да бъде извършено в двумесечен срок (чл. 234, ал. 1 от НПК). Когато делото е сложно, прокурорът може да удължи срока с четири месеца. Ново удължаване е възможно само в изключителни случаи (чл. 234, ал. 3 от НПК). Събраните извън този срок доказателства не могат да се ползват по време на съдебното производство (чл. 234, ал. 7 от НПК).

След окончателното приключване на разследването разследващият орган изпраща делото на прокурора заедно с всички събрани до този момент доказателства. В срок от един месец **прокурорът трябва да вземе решение какви действия да предприеме** по делото, като може да избира между пет алтернативни възможности: да спре производството, да го прекрати, да внесе предложение за налагане на административно наказание (обикновено това е глоба), да предложи споразумение за решаване на делото или да внесе делото в съда, като повдигне обвинение с обвинителен акт.

Има малка група от по-леки престъпления (напр. обида, клевета, лека телесна повреда и др.), които **не са от общ характер**. В тези случаи пострадалият може да привлече дееца към наказателна отговорност, като се обърне направо към съда, за да го призове. Тогава пострадалият става **частен тъжител** и има права и задължения, подобни на тези на прокурора, включително и задължението да докаже вината на сочения за извършител. По изключение, когато пострадалият е в безпомощно състояние или в зависимост от сочения за извършител на престъплението, прокурорът може да поеме обвинението, дори и то да е от частен характер (чл. 48, ал. 1, чл. 49, ал. 1 от НПК).

Когато делото отиде **за разглеждане** в съда, обвиняемият придобива ново процесуално качество и става **подсъдим**. В зависимост от обвинението делото може да бъде разгледано от състав от един съдия, от един съдия и двама съдебни заседатели или от двама съдии и трима съдебни заседатели. Разглеждането на делото обикновено се състои от действия по даване ход на делото (проверка на самоличността на участниците в производството и др.), съдебно следствие (събиране и проверка на доказателствата), съдебни прения (изявления на страните), последна дума на подсъдимия и постановяване на присъдата.

В някои предвидени в закона случаи наказателното производство може да бъде проведено като **ускорено производство**. Това са случаите, когато лицето е заловено при извършване на престъплението, върху тялото или дрехите му има явни следи от престъплението, когато то доброволно е признало извършването на престъплението и др. Има два вида ускорено производство: бързо и незабавно производство. При двата вида ускорено производство досъдебната и съдебната фаза се провеждат в значително по-кратки срокове от общото производство.

Присъдата на първоинстанционния съд може да се **обжалва и протестира**. Правото на протест принадлежи на прокурора, а правото на обжалване – на подсъдимия и неговия защитник, и на другите страни и техните представители (напр. на частния обвинител, на гражданския ищец и др.). Въззивният съд (окръжният или апелативният съд, в зависимост от това кой съд е разгледал делото като първа инстанция) може да потвърди, измени или отмени присъдата. Ако присъдата бъде отменена, въззивният съд може да върне делото на първоинстанционния съд за ново разглеждане или на разследващите органи за допълнителни действия по разследването, или да прекрати производството.

Решението на въззивния съд може да се обжалва и протестира пред Върховния касационен съд като трета и последна инстанция. Решенията на Върховния касационен съд не подлежат на обжалване.

След като всички възможности за обжалване са изчерпани, присъдата **влиза в сила** и подлежи на **изпълнение**. При наличието на някои извънредни обстоятелства едно прекратено дело може да бъде **възобновено**.

Наказателното производство също така може да приключи чрез **споразумение за решаване на делото**. Споразумението е възможно както в досъдебната, така и в съдебната фаза на производството.

1.3. ПРАВО НА ЗАЩИТА

В *Конституцията на Република България* **правото на защита** е провъзгласено като **основно право**. Според *Конституцията* всеки има право на адвокатска защита от момента на задържането му или на привличането му като обвиняем (чл. 30, ал. 4 от КРБ). Също така *Конституцията* гарантира запазването на тайната на съобщенията между адвокатите и техните клиенти, като провъзгласява, че всеки има правото да се среща насаме с лицето, което го защитава, и че тайната на техните съобщения е неприкосновена (чл. 30, ал. 5 от КРБ).

В *Наказателно-процесуалния кодекс* са предвидени редица правила, които подробно уреждат правото на защита и различните начини, по които то може да бъде упражнено.

Правото на защита принадлежи на обвиняемия, т.е. на лицето, което официално е привлечено като обвиняем за извършването на престъпление по правилата на наказателното производство (чл. 15, ал. 1 от НПК). Правото на защита се различава от правата на другите участници в наказателното производство. На другите участници (частния обвинител, гражданския ищец и др.) са предоставени редица процесуални възможности, които са необходими, за да бъдат защитени техните права и законни интереси, но само обвиняемият притежава така нареченото „право на защита“ в пълна степен.

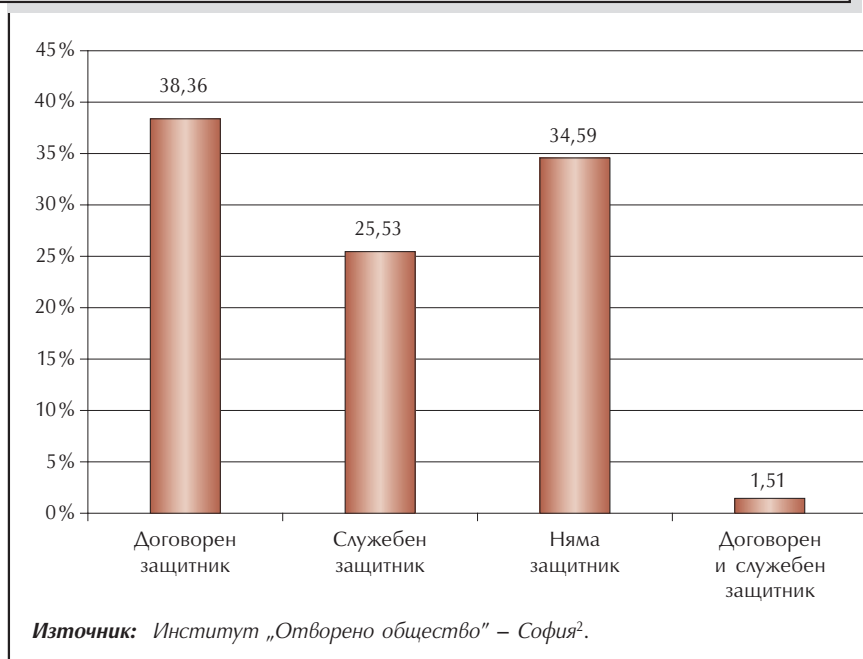
В българската правна теория правото на защита на обвиняемия е дефинирано като сложно право, състоящо се от три различни съставни части: лична защита, служебна защита и адвокатска защита¹.

Правото на **лична защита** означава, че обвиняемият има свои собствени процесуални права, които може да упражнява лично, а не непременно чрез защитник. Според закона обвиняемият има следните процесуални права: да научи за какво престъпление е привлечен в

¹ Вж. Павлов, С. Наказателен процес на Република България – обща част. – София: Сиби, 1996, с. 220-229.

това качество и въз основа на какви доказателства; да дава или да откаже да дава обяснения по обвинението; да се запознава с делото (включително и с информацията, получена чрез използване на специални разузнавателни средства) и да прави извлечения; да представя доказателства; да участва в наказателното производство; да прави искания, бележки и възражения; да се изказва последен; да обжалва актовете, които накърняват неговите права и законни интереси; и да има защитник (чл. 55, ал. 1 от НПК). Освен това, по време на съдебното производство подсъдимият има право на последна дума (чл. 55, ал. 2 от НПК).

Фигура 1. Достъп до правна помощ в досъдебното производство (2000 – 2002 г.)

Правото на **служебна защита** означава, че органите на наказателното производство (съдът, прокурорът и разследващите органи) са задължени съобразно закона да събират и проверяват както доказателствата, които разобличават обвиняемия, така и доказателствата, които го оправдават (чл. 107, ал. 3 от НПК). Съдът, прокурорът и разследващите органи също така са длъжни да разяснят на обвиняемия (и на другите участници в производството) техните процесуални права и да им осигурят възможност да ги упражняват (чл. 15, ал. 3 от НПК).

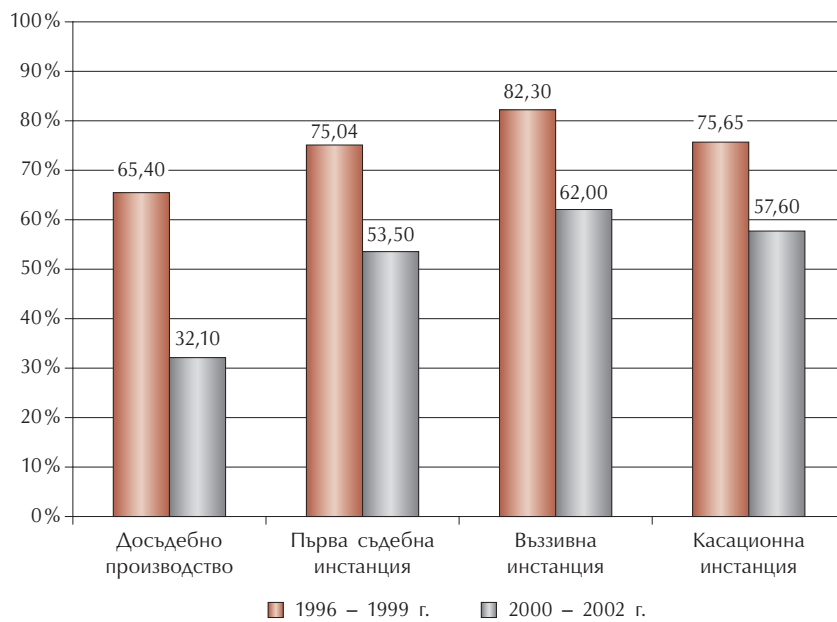
Правото на **адвокатска защита** означава, че по време на цялото наказателно произ-

водство обвиняемият може да има защитник. Защитникът може да бъде лице, което упражнява адвокатска професия, или близък роднина на обвиняемия (чл. 91, ал. 1 и 2 от НПК). Лице, което е участвало в производството в друго качество (напр. като прокурор, следовател, съдия и пр.), не може да участва в същото производство като защитник на обвиняемия. Същото ограничение се прилага спрямо близки роднини на прокурора, съдията или разследващия орган по делото (чл. 91, ал. 3 от НПК).

Защитникът има определени, посочени в закона **права и задължения**. Той може да се среща насаме с обвиняемия; да се запознава с делото и да прави необходимите извлечения; да прави искания, бележки и възражения и да обжалва актовете на органите на досъдебното производство, които накърняват правата на обвиняемия; да участва във всички действия по разследването с участието на обвиняемия (чл. 99,

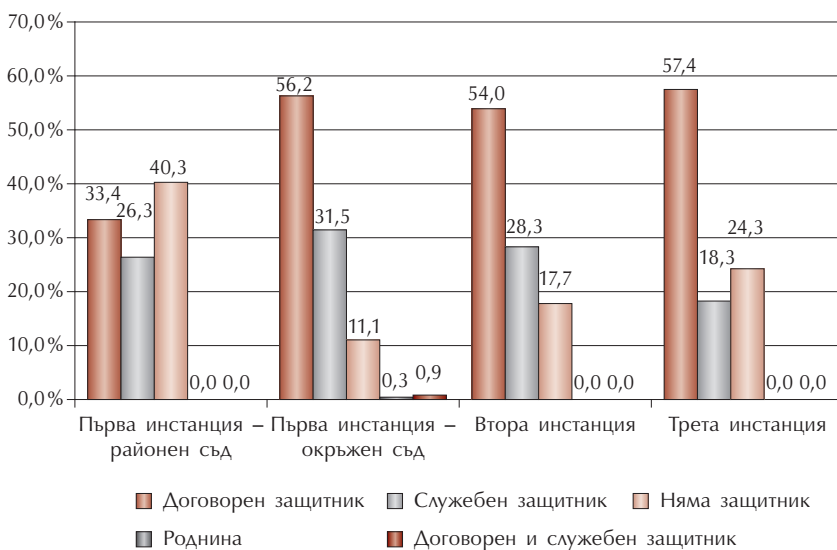
² Вж. Граматиков, М., Изследване на достъпа до правна помощ в България. – София: Институт „Отворено общество“ – София, 2005, с. 13.

ФИГУРА 2. ПРОЦЕНТ НА ОБВИНЯЕМИТЕ, ПОЛЗВАЛИ ЗАЩИТНИК (АНАЛИЗ НА АРХИВИРАНИ НАКАЗАТЕЛНИ ДЕЛА)

Източник: Институт „Отворено общество“ – София³.

ФИГУРА 3. ДОСТЪП ДО ПРАВНА ПОМОЩ В СЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО (2000 – 2002 г.)

Източник: Институт „Отворено общество“ – София⁴.

ал. 1 от НПК). Тъй като обвиняемият има право на лична защита, участието на защитника не е пречка обвиняемият да упражнява лично своите процесуални права (чл. 99, ал. 2 от НПК).

Защитникът е длъжен да оказва правна помощ на обвиняемия и да съдейства за изясняване на всички факти и обстоятелства, които са в негова полза (чл. 98, ал. 1 от НПК). Защитникът е длъжен да съгласува с обвиняемия стратегията на защитата. Когато стратегията на защитника се различава съществено от тази, предложена от обвиняемия, защитникът е длъжен своевременно да уведоми обвиняемия и да продължи защитата, ако не бъде отстранен от делото (чл. 98, ал. 2 от НПК). Защитникът не може да отказва правна помощ под предлог, че обвиняемият е упълномощил и друг защитник, който да му съдейства по същото дело (чл. 98, ал. 3 от НПК).

Защитникът не може да се откаже от приетата защита, освен ако стане невъзможно да изпълнява задълженията си по независещи от него причини. В последния случай той е длъжен да уведоми своевременно обвиняемия и съответния орган (чл. 95 от НПК). Като гаранция за правото на защита законът предоставя на обвиняемия правото да се откаже от своя защитник по всяко време на

³ Вж. Граматиков, М., Оценка на въздействието на закона за правната помощ. – София: Институт „Отворено общество“ – София, 2007, с. 6-8.

⁴ Вж. Граматиков, М., Изследване на достъпа до правна помощ в България. – София: Институт „Отворено общество“ – София, 2005, с. 18-25.

производството, освен в ограничен брой случаи, когато участието на защитник е задължително (чл. 96, ал. 1 от НПК). Поради същата причина замяната на един защитник с друг може да стане само по молба или със съгласието на обвиняемия (чл. 96, ал. 2 от НПК).

Да има защитник е право, а не задължение на обвиняемия. По принцип обвиняемият е свободен да реши дали да упражни правото си да има защитник. В някои случаи обаче **участието на защитник е задължително**. Законът предвижда, че това са случаите, когато обвиняемият е непълнолетен или страда от физически или психически недостатъци, или когато за извършеното престъпление се предвижда наказание лишаване от свобода не по-малко от десет години.

Когато обвиняемият не владее български език или има няколко обвинения и един от тях има защитник, участието на защитник също е задължително, но в тези случаи обвиняемият може да откаже да има защитник, като направи изрично изявление в тази насока. Участието на защитник е задължително също и когато обвиняемият не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, но желае да има защитник и интересите на правосъдието изискват това (чл. 94, ал. 1 и 2 от НПК). Когато участието на защитник е задължително и обвиняемият няма такъв, съответният орган назначава адвокат служебно (чл. 94, ал. 3 от НПК)⁵.

Фигура 4. БРОЙ ДЕЛА, ПО КОИТО Е ПРЕДОСТАВЯНА ПРАВНА ПОМОЩ (2009 – 2012 г.)

Забележка: Досъдебните производства включват всички случаи на полицейско задържане, прокурорска преписка, дознание, бързо полицейско производство, незабавно производство и следствено дело. Наказателните дела включват и частните наказателни дела от общ характер. Данните за 2009 г. обхващат само периода от септември до края на годината. Данните за 2012 г. обхващат само първото полугодие.

Източник: Национално бюро за правна помощ.

Неотдавнашно изменение на НПК (в сила от 28 май 2010 г.) предвижда, че по дела за тежки престъпления прокурорът или съдът могат да назначат **резервен защитник** на обвиняемия, когато това е от изключително значение за провеждане на наказателното производство в разумен срок (чл. 94, ал. 4 от НПК). Назначаването на резервен защитник не зависи от това дали обвиняемият е упълномощил свой защитник. В случаите на задължителна защита назначеният от съда или от органите на досъдебното производство защитник продължава участието си в производството като резервен защитник, когато подсъдимият упълномощи или се откаже от свой защитник (чл. 94, ал. 5 от НПК).

⁵ За повече информация относно различните случаи на задължителна защита вж. Тодорова, М. Правна помощ. Участието на защитник в наказателния процес. – София: Национален институт на правосъдието, с. 6-18.

Резервният защитник има право да се запознава с делото, да прави необходимите извлечения и да присъства при провеждането на процесуални действия с участието на обвиняемия. Той има също така и всички други права на редовния защитник, но може да ги упражнява само по искане или със съгласие на обвиняемия. Съгласието на обвиняемия не е необходимо само в случаите, когато защитата е задължителна и упълномощеният защитник е редовно призван, но не се явява по неуважителни причини (чл. 94, ал. 6 от НПК).

Разпоредбите, с които се урежда участието на резервен защитник, бяха въведени с цел да се ускори наказателното производство и да се предотвратят многобройните отлагания, дължащи се на неоснователното неявяване на защитника при извършване на действия по разследването или съдебни заседания. Някои адвокати обаче сериозно критикуваха измененията, че неоснователно ограничават правото на защита в нарушение на чл. 6, параграф 3, буква „в“ от *Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи*, която предвижда сред минималните права на всяко обвинено в извършването на престъпление лице, правото „да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор“⁶.

Всеки път, когато прокурорът или разследващият орган призовават обвиняемия, призовката трябва изрично да сочи правото му да се яви със защитник (чл. 179, ал. 2 от НПК). Според правната теория явяването на обвиняемия без адвокат не означава автоматично, че той е отказал да има защитник. Прокурорът или разследващият орган трябва да получат изрично изявление от обвиняемия, че не желае да има защитник при извършването на това конкретно процесуално действие. В противен случай отсъствието на защитник може да се тълкува като съществено нарушение на процесуалните правила⁷.

⁶ Вж. Недева, Е. Законопроектът за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс в светлината на Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи.//Адвокатски преглед, 2009, № 10-11, с. 76-79.

⁷ Вж. Тодорова, М. Правна помощ. Участието на защитник в наказателния процес. – София: Национален институт на правосъдието, с. 2.

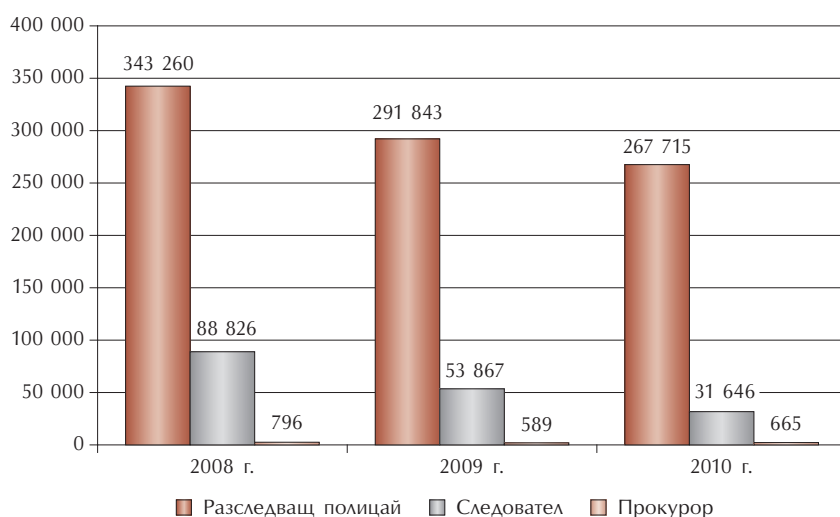

2. РОЛЯ, ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ НА ПРОКУРОРА, НА РАЗСЛЕДВАЩИТЕ ОРГАНИ И НА ОБВИНЯЕМИЯ

2.1. ОРГАНИ, НА КОИТО Е ВЪЗЛОЖЕНО ПРОВЕЖДАНЕТО НА РАЗСЛЕДВАНЕ

В България органите, на които е възложено провеждането на досъдебната фаза на наказателното производство, са прокурорът и разследващите органи. Те са наричани общо **органи на досъдебното производство**.

Фигура 5. РАЗСЛЕДВАЩИ ОРГАНИ НА ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО (2008 – 2010 г.)

Източник: Прокуратура на Република България⁸.

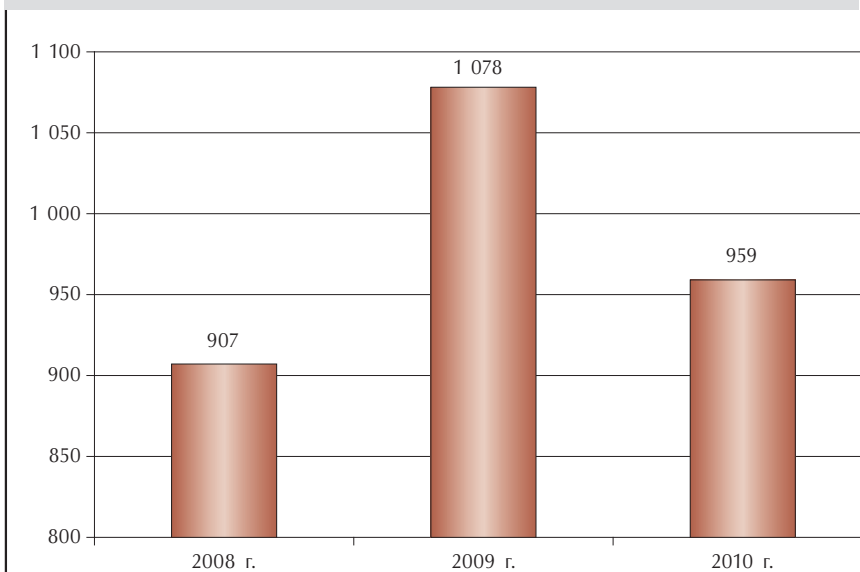
Разследващи органи са следователите (които са част от съдебната власт) и разследващите полицаи (които влизат в системата на МВР). **Разследващите полицаи** разследват основната част от престъпленията. **Следователите** се занимават само с ограничен брой дела за посочени в закона престъпления. Това са престъпления против републиката и против мира и човечеството, извършени в чужбина престъпления и престъпления, извършени от висши държавни служители или лица от съдебните и правоприлагащите органи (народни представители, министри, съдии, прокурори, полицаи и пр.). Извън тези престъпления, сле-

дователите могат да провеждат разследването на други престъпления само ако делото им бъде възложено от прокурора, защото е с фактическа и правна сложност (чл. 194, ал. 1 от НПК). Във всички останали случаи разследващи органи са разследващите полицаи (чл. 194, ал. 2 от НПК). Други **полицейски органи** могат да извършват отделни действия по разследването, възложени им от прокурор, следовател или разследващ полицай (чл. 194, ал. 3 от НПК).

Разследващите органи извършват действията по разследването под ръководството и надзора на **прокурора**. Прокурорът контролира

⁸ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. – София: Прокуратура на Република България, 2011, с. 50.

Фигура 6. Досъдебни производства, иззети от един разследващ орган и предадени на друг (2008 – 2010 г.)

Източник: Прокуратура на Република България⁹.

хода на разследването и дава указания на разследващите органи. Писмените указания на прокурора са задължителни за разследващите органи (чл. 197 от НПК). Прокурорът може да участва при извършването или сам да извършва действия по разследването. Той може да отстранява разследващите органи или да изземва делото от един разследващ орган и да го предава на друг (чл. 196, ал. 1 от НПК).

Когато разследващите органи съберат достатъчно доказателства срещу определено лице, те докладват на прокурора и привличат лицето като обвиняем. Незабавно след предявяването на постановлението

за привличане като обвиняем, прокурорът или разследващият орган извършват разпит на обвиняемия. Разпитът може да бъде извършен и пред съдия.

За престъпления, които не са от общ характер и се преследват по тѣжба на пострадалия, няма досъдебна фаза.

2.2. ОКОНЧАТЕЛНО РЕШЕНИЕ ЗА ПРЕДАВАНЕ ДЕЛОТО НА СЪД ИЛИ ЗА ОТТЕГЛЯНЕ НА ОБВИНЕНИЕТО

Прокурорът взема окончателното решение дали да повдигне обвинение или то да бъде оттеглено. След приключване на разследването **разследващият орган изпраща делото на прокурора** заедно с писмено мнение (чл. 235 от НПК). **Върху прокурора лежи отговорността да вземе окончателното решение** какви действия да предприеме по делото.

Прокурорът има няколко алтернативни **възможности**. Той може да спре производството, да прекрати делото, да внесе предложение за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание, да внесе предложение в съда за решаване на делото със споразумение или да предаде делото на съда, като внесе обвинителен акт (чл. 242, ал. 1 от НПК).

⁹ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. – София: Прокуратура на Република България, 2011, с. 58.

Фигура 7. Приключени досъдебни производства (2008 – 2010 г.)

Източник: Прокуратура на Република България¹⁰.

Когато при предявяване на разследването пред обвиняемия и неговия защитник разследващият орган е допуснал съществени процесуални нарушения, прокурорът може да върне делото на разследващия орган, за да ги отстрани, или ги отстранява сам (чл. 242, ал. 2 от НПК).

Крайният срок за прокурора да вземе решение какви действия да предприеме по делото е **един месец** (чл. 242, ал. 3 от НПК).

2.3. ОБЖАЛВАНЕ НА РЕШЕНИЕТО ЗА ОТТЕГЛЯНЕ НА ОБВИНЕНИЕТО

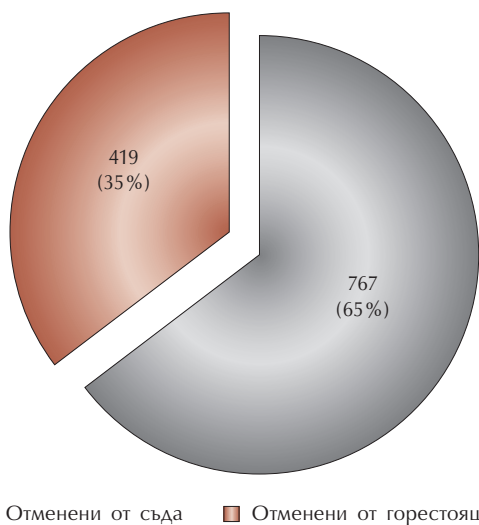
Прокурорът може да **прекрати делото**, когато едно или повече от предвидените в закона условия за прекратяване на производството възпрепятстват по-нататъшното наказателно преследване (напр. когато деянието не съставлява престъпление, когато е изтекла предвидената в закона давност, когато деецът е починал и пр.) или когато той намери, че събраните доказателства не доказват обвинението (чл. 243, ал. 1 от НПК).

Препис от постановлението на прокурора за **прекратяване на наказателното производство** се изпраща на обвиняемия и на пострадалия или неговите наследници. Те имат право да **обжалват постановлението пред съответния първоинстанционен съд** в седемдневен срок от получаването му (чл. 243, ал. 3 от НПК). Съдът разглежда

¹⁰ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. – София: Прокуратура на Република България, 2011, с. 46-57.

жалбата в седемдневен срок, като се произнася по законосъобразността и обосноваността на постановлението (чл. 243, ал. 4 от НПК). Ако съдът намери, че производството е незаконосъобразно или необосновано прекратено, той може да отмени постановлението и да върне делото на прокурора със задължителни указания относно правилното прилагане на закона. Ако не, съдът може да потвърди постановлението (чл. 243, ал. 5 от НПК).

Фигура 8. Отменени постановления за прекратяване на досъдебното производство (2010 г.)

Източник: Прокуратура на Република България¹¹.

Определението на първоинстанционния съд може да се протестира или обжалва пред съответния въззивен съд (чл. 243, ал. 6 от НПК). Определението на въззивния съд, което се постановява в седемдневен срок, е окончателно и не подлежи на обжалване или протест (чл. 243, ал. 7 от НПК).

Постановлението на прокурора за прекратяване на производството, което не е обжалвано от обвиняемия или от пострадалия или неговите наследници, може служебно да бъде отменено от прокурор от по-горестоящата прокуратура (чл. 243, ал. 9 от НПК).

В случай на **спиране** на производството (напр. когато обвиняемият страда от краткотрайно разстройство на съзнанието или друго заболяване, което пречи на провеждането на разследването), прокурорът изпраща преписи от постановлението на обвиняемия, както и на пострадалия или неговите наследници, като те могат да го обжалват пред съответния първоинстанционен съд в седемдневен срок от получаването му (чл. 244, ал. 3 и 5 от НПК). Определението на съда е окончателно и не подлежи на обжалване.

2.4. САМОСТОЯТЕЛНО ПРЕДПРИЕМАНЕ НА ДЕЙСТВИЯ ОТ СТРАНА НА РАЗСЛЕДВАЩИТЕ ОРГАНИ

В България разследващите органи провеждат **разследването в досъдебната фаза под ръководството и надзора на прокурора** (чл. 52, ал. 3 от НПК). Те не могат да предприемат самостоятелни действия без съгласието или последващ контрол от страна на прокурора.

¹¹ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. – София: Прокуратура на Република България, 2011, с. 57.

Правото да **образува досъдебното производство** принадлежи на **прокурора**. Прокурорът образува досъдебното производство с писмено постановление (чл. 212, ал. 1 от НПК). Законът изисква постановлението да има определено съдържание, което сочи органа, който да извърши разследването, и др. (чл. 214, ал. 1 от НПК).

Само по **изключение разследващият орган** може самостоятелно да образува досъдебното производство, без предварителни указания от страна на прокурора. Това са случаите, когато се налага определени действия по разследването (напр. претърсване на помещение, разпит на свидетели и др.) да бъдат незабавно извършени и това е единствената възможност за събиране и запазване на доказателствата. В тези случаи досъдебното производство се смята за образувано със съставянето на протокола за извършеното от разследващите органи първо действие по разследването (чл. 212, ал. 2 от НПК). Разследващите органи обаче не са напълно самостоятелни и в тези случаи, тъй като са длъжни да уведомят незабавно прокурора, но не по-късно от 24 часа (чл. 212, ал. 3 от НПК).

След като досъдебното производство бъде образувано, разследващите органи извършват действията по разследването под **ръководството и надзора на прокурора**. Прокурорът упражнява постоянен контрол върху разследването, като проучва и проверява всички материали по делото. Той има право да дава указания на разследващите органи (писмените указания са задължителни и не подлежат на възражение); да участва в действията по разследването; да извършва действия по разследването; да отменя постановления на разследващия орган (по жалба или по свой почин); да отстранява от делото разследващия орган, ако е допуснал нарушение на закона или не може да осигури правилното провеждане на разследването; да замени разследващия орган (чл. 196, ал. 1 от НПК).

Разследващият орган носи отговорността да осигури своевременно, законосъобразно и успешно извършване на разследването (чл. 203, ал. 1 от НПК) и да събере в най-кратък срок необходимите доказателства (чл. 203, ал. 2 от НПК).

Когато извършват разследването, разследващите органи трябва да се ръководят само от закона, вътрешното си убеждение и указанията на прокурора (чл. 203, ал. 2 от НПК). В хода на разследването **разследващият орган системно докладва на прокурора** и обсъжда с него различните версии и всички други въпроси от значение за делото (чл. 203, ал. 4 от НПК).

Разследващите органи могат да извършват повечето от **действията по разследването без предварително разрешение** на прокурора. Има обаче някои **действия по разследването** (напр. оглед на лице без съгласието му, претърсване на помещения и изземване на вещи, претърсване и изземване на кореспонденция), които могат да бъдат извършени само с **разрешението на съдия** по искане на прокурора (чл. 158, ал. 3, чл. 161, ал. 1, чл. 165, ал. 2 от НПК). В неотложни случаи разследващите органи могат да извършват някои от тези

действия по разследването без предварително разрешение, но прокурорът е длъжен да представи протокола за одобрение от съдията незабавно в рамките на следващите 24 часа (чл. 158, ал. 4, чл. 161, ал. 2 от НПК).

Разследващите органи имат право да използват **специални разузнавателни средства** (наблюдение, подслушване, служител под прикритие и пр.) само след **предварително разрешение от съда** по писмено искане на прокурора (чл. 173, ал. 1 от НПК).

Разследващият орган може да наложи на обвиняемия само някои от предвидените в закона **мерки за неотклонение**. Тези мерки са подписка и гаранция. Решението на разследващия орган подлежи на последващ съдебен контрол, тъй като обвиняемият може да обжалва мярката пред съда. Разследващият орган може също така да разпoredи принудително довеждане на обвиняемия за разпит, когато последният не се яви без уважителна причина (чл. 71, ал. 4 от НПК).

Разследващият орган не може да налага най-тежките мерки за неотклонение задържане под стража и домашен арест. Само съдът по искане на прокурора може да разпoredи вземането на тези мерки спрямо обвиняемия. Съдът също така е единствената институция, която има правомощието да издава ограничителна заповед, да отстранява от длъжност обвиняемия, да го настанява за изследване в психиатрично заведение (чл. 67, ал. 1, чл. 69, ал. 1, чл. 70, ал. 1 от НПК).

2.5. ДЕЙСТВИЯ НА ПРОКУРОРА И РАЗСЛЕДВАЩИТЕ ОРГАНИ В ИНТЕРЕС НА ОБВИНЯЕМИЯ

Един от основните принципи на наказателното производство според *Наказателно-процесуалния кодекс* е т.нар. „**установяване на обективната истина**“. Съобразно този принцип съдът, прокурорът и разследващите органи са длъжни да вземат всички мерки, за да осигурят разкриването на обективната истина по делото (чл. 13, ал. 1 от НПК).

Законът също така провъзгласява принципа да се вземат решения по вътрешно убеждение, основано на **обективно, всестранно и пълно изследване на всички обстоятелства** по делото (чл. 14, ал. 1 от НПК). Този принцип означава, че съдът и органите на досъдебното производство трябва да изследват всички възможни хипотези, да изследват всички доказателства, подкрепящи или оборващи дадена хипотеза, и да проучат всяко едно доказателство от всички възможни страни¹².

Съобразно тези принципи съдът и органите на досъдебното производство са **длъжни да събират както доказателствата, които раз-**

¹² Вж. Павлов, С. Наказателен процес на Република България – обща част. – София: Сиби, 1996, с. 114-116.

обличават обвиняемия, така и тези, които го оправдават (чл. 107, ал. 3 от НПК), за разлика от защитника, който е длъжен да се съсредоточи само върху установяването на фактите и обстоятелствата, които са в интерес на обвиняемия (чл. 98, ал. 1 от НПК). Защитникът няма законно право да изнася факти и обстоятелства, които са в подкрепа на обвинението¹³.

Задължението да се събират доказателства в интерес на подсъдимия **не се отнася до частния тъжител** по делата, образувани по тъжба на пострадалия. Частният тъжител (пострадалият) може да представя само доказателства в полза на своето обвинение срещу подсъдимия.

2.6. РАЗГРАНИЧЕНИЕ МЕЖДУ СЪБИРАНЕТО НА ДОКАЗАТЕЛСТВА В ДОСЪДЕБНАТА И В СЪДЕБНАТА ФАЗА НА ПРОИЗВОДСТВОТО

Общо правило е, че наказателното производство в България се основава на принципа, че съдът и органите на досъдебното производство трябва да основават решенията си върху **доказателства**, които те **събират и проверяват лично** (чл. 18 от НПК). Поради тази причина по-голямата част от доказателствата, събрани от прокурора и разследващите органи в досъдебната фаза, отново се представят пред съда в съдебната фаза.

Има няколко изключения от този принцип:

- Съдът може служебно или по искане на подсъдимия да проведе т.нар. **„съкратено съдебно следствие“** (чл. 370, ал. 1 от НПК). При това производство страните могат да дадат съгласието си някои от свидетелите и вещите лица да не бъдат разпитани от съда, като съдът може да използва съответните протоколи и заключенията на вещите лица, съставени по време на досъдебното производство. Също така, в рамките на съкратеното съдебно следствие, подсъдимият може да направи признание на факти, изложени в обвинителния акт, и да даде съгласието си да не се събират доказателства за тези факти (чл. 371 от НПК).
- **Обясненията на подсъдимия, дадени в досъдебното производство**, могат да се използват в съдебното производство, когато делото се разглежда в отсъствието на подсъдимия или подсъдимият отказва да даде обяснения пред съда. Обясненията от досъдебното производство трябва да са дадени пред орган на досъдебното производство в присъствието на защитник или пред съдия (чл. 279, ал. 1 и 2 от НПК).
- **Показанията на свидетел, дадени в досъдебното производство**, могат да се използват в съдебното производство, когато свидетелят отказва да даде показания в съдебното производство, не

¹³ Вж. Тодорова, М. Правна помощ. Участието на защитник в наказателния процес. – София: Национален институт на правосъдието, с. 18.

може да се яви пред съда за продължително време, не може да бъде намерен, за да бъде призован, или е малолетен. Разпитът в досъдебното производство трябва да е извършен пред съдия или в присъствието на обвиняемия и неговия защитник (чл. 281, ал. 1 и 3 от НПК).

- Съдът може да реши **да не разпита нещо лице**, ако то не се яви в съдебно заседание и страните дадат изричното си съгласие за това (чл. 282, ал. 3 от НПК).

Защитникът има **повече права** при събиране и представяне на доказателства **по време на съдебното производство**. В досъдебната фаза той може само да присъства при извършването на действия по разследването от органите на досъдебното производство, но по време на съдебното производство той може активно да участва в съдебното следствие, например като задава въпроси на свидетелите (чл. 280, ал. 2 от НПК) и на вещите лица (чл. 282, ал. 2 от НПК).

Основна разлика между досъдебната и съдебната фаза на производството е, че за разлика от разследването в досъдебното производство, съдебното следствие се основава на т.нар. **„принцип на състезателността“** и страните имат равни права (чл. 12 от НПК). По време на съдебното производство подсъдимият и неговият защитник могат да участват във всяко следствено или друго процесуално действие. Съдебното заседание има отделен етап, наречен **„съдебни прения“**, в който всички страни в производството, включително подсъдимият и неговият защитник, могат да обсъждат представените доказателства и изявленията на другите страни. Съдът не може да ограничава времето на съдебните прения (чл. 296, ал. 1 от НПК).

Според практикуващите юристи фактът, че по-голямата част от доказателствата се представя и разглежда по време на съдебното производство, независимо от това дали вече са разгледани във фазата на досъдебното производство, не дава стимул на обвиняемите и защитниците да участват активно в събирането на доказателствата по време на разследването в досъдебното производство. Те предпочитат да **представят доказателства и/или искат събирането на доказателства направо пред съда** по време на фазата на съдебното производство.

2.7. ПРИНЦИПЪТ НА РАВНОПОСТАВЕНОСТ НА СТРАНИТЕ, СЪПОСТАВЕН С ПРИВИЛЕГИРОВАНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА РАЗСЛЕДВАЩИТЕ ОРГАНИ И/ИЛИ ПРОКУРОРА

В България принципът на равнопоставеност на страните се провъзгласява от закона изрично по отношение на фазата на съдебното производство. Наказателно-процесуалният кодекс предвижда, че **страните в съдебното производство имат равни процесуални права**, освен в случаите, предвидени в закона (чл. 12, ал. 2 от НПК).

В досъдебната фаза органите на досъдебното производство (прокурорът и разследващите органи) имат привилегировано положение. Обикновено наричат прокурора *dominus litis* – господар на досъдебното производство. Неговите неподлежащи на съдебен контрол процесуални действия могат да бъдат обжалвани пред прокурор от по-горестоящата прокуратура, чието постановление е окончателно. Всичко това, евентуално съчетано с наказателен уклон у някои прокурори, може да доведе до тяхното привилегировано положение и до накърняване на принципа на равнопоставеност на страните при събирането на доказателствата.

С цел да осигури необходимото равновесие между положението на обвиняемия и на органите на досъдебното производство, законът предвижда редица **гаранции за правата на обвиняемия**.

Законът изрично обявява, че **съдебното производство заема централно място** в наказателното производство, а досъдебното производство има само подготвителен характер (чл. 7, ал. 1 и 2 от НПК).

Обвиняемият и неговият защитник имат редица **процесуални права**, които органите на досъдебното производство трябва да спазват и да осигурят ефективното им упражняване. Обвиняемият и неговият защитник могат да участват в досъдебното производство, като представят доказателства, правят искания, бележки и възражения и пр. Въпреки това, правото и задължението да събират доказателства, които разобличават обвиняемия, и такива, които го оневиняват, принадлежи основно на компетентните органи като представители на държавата.

Обвиняемият и неговият защитник имат правото да присъстват при извършването на процесуалните действия и действията по разследването. Когато законът не предвижда тяхното присъствие при извършването на съответни действия по разследването, органът на досъдебното производство може да им разреши да присъстват, ако това няма да затрудни разследването (чл. 224 от НПК).

Обвиняемият и защитникът му имат право да **обжалват актовете на органите на досъдебното производство**, които накърняват правата и законните им интереси (чл. 55, ал. 1 от НПК). Прокурорът разглежда жалбите срещу постановленията на разследващите органи, а прокурор от по-горестоящата прокуратура се произнася по жалби срещу постановленията на прокурора (чл. 200 от НПК). Някои постановления на прокурора подлежат на обжалване пред съда.

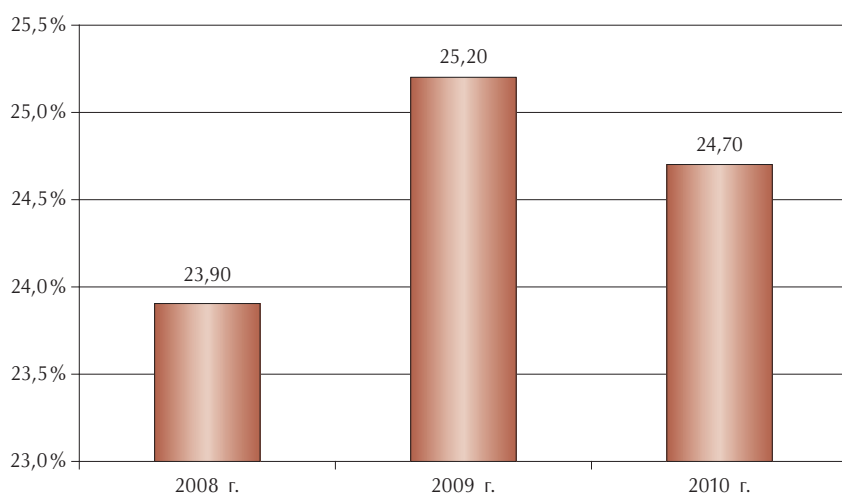
3. ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ, КОИТО АДВОКАТИТЕ СРЕЩАТ ПРИ ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА ЗАЩИТАТА В ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО, И ПРИЕТИ РАЗРЕШЕНИЯ

3.1. ЗАКОННИ ФОРМИ НА СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ РАЗСЛЕДВАЩИТЕ ОРГАНИ И ЗАЩИТАТА ВЪВ ФАЗАТА НА ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО

Основната форма на сътрудничество между органите на досъдебното производство и защитата в досъдебната фаза е **сключването на споразумение за решаване на делото**.

След като приключи разследването, прокурорът и защитникът могат да постигнат споразумение за решаване на делото (чл. 381, ал. 1 от НПК). Сключването на споразумение е възможно само след като обвиняемият възстанови причинените с престъплението имуществени вреди (чл. 381, ал. 3 от НПК). Тази процедура не се допуска в случаите на посочени в закона тежки престъпления, както и при всяко престъпление, с което е причинена смърт (чл. 381, ал. 2 от НПК).

ФИГУРА 9. ПРОЦЕНТ НА СПОРАЗУМИЕНИЯТА ОТ ВСИЧКИ ВНЕСЕНИ В СЪДА ПРОКУРОРСКИ АКТОВЕ (2008 – 2010 г.)

Източник: Прокуратура на Република България¹⁴.

Споразумението трябва да обхваща всички въпроси, които се решават с присъдата, включително вид и размер на наказанието, което да бъде наложено на подсъдимия. Първо прокурорът и защитникът подписват споразумението, а след тях – обвиняемият, ако е съгласен с него (чл. 381, ал. 6 от НПК). След това то се внася в съда за одобрение. Одобреното споразумение има последиците на влязла в сила присъда (чл. 383, ал. 1 от НПК). Сключването на споразумение може да се осъществи и по време на съдебното производство (чл. 384, ал. 1 от НПК).

¹⁴ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. – София: Прокуратура на Република България, 2011, с. 52.

3.2. НАЧАЛЕН МОМЕНТ НА УЧАСТИЕТО НА ЗАЩИТНИКА В ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО

Според *Конституцията* всеки гражданин има основното право да се явява в държавните учреждения със защитник (чл. 56 от КРБ). В съответствие с тази конституционна разпоредба, едно лице винаги може да има адвокат, независимо от вида или етапа на производството. Този принцип се отнася също и до наказателното производство. Всяко лице има право да бъде придружавано от адвокат всеки път, когато влезе в контакт със съда, прокурора или разследващите органи.

За да може обаче да ползва пълния обем от права, които **защитникът** има в наказателното производство, адвокатът трябва да придобие качеството на защитник, а това е възможно от **момента на задържането на лицето или на привличането му в качеството на обвиняем** (ал. 97, чл. 1 от НПК). Разследващият орган привлича лицето като обвиняем, когато има достатъчно доказателства, че то е извършило престъплението (чл. 219, ал. 1 от НПК). При призоваването на обвиняемия за предявяване на обвинението, призовката трябва да съдържа обяснение, че той може да се яви със защитник (чл. 219, ал. 3 от НПК).

Органът на досъдебното производство е длъжен да разясни на обвиняемия, че има право на защитник, и да му даде възможност незабавно да се свърже с адвокат. Без да изпълни това свое задължение, органът на досъдебното производство няма право да извършва никакви действия по разследването и други процесуални действия с участието на обвиняемия (чл. 97, ал. 2 от НПК).

3.3. ПРАВО НА ПОДСЪДИМИЯ (ОБВИНЯЕМИЯ) ДА УЧАСТВА САМОСТОЯТЕЛНО В СЪБИРАНЕТО НА ДОКАЗАТЕЛСТВА

Както обвиняемият, така и защитникът му имат **правото да представят доказателства** (чл. 55, ал. 1, и чл. 99, ал. 1 от НПК). Това право обаче се отнася само до доказателствата, с които обвиняемият или защитникът разполагат, или такива, които могат лесно да получат или представят. Това правило не дава право на обвиняемия да събира доказателства, с които той не разполага.

Ако обвиняемият желае да бъде събрано конкретно доказателство, с което не разполага, той трябва **да направи искане до прокурора или разследващия орган по време на досъдебното производство, или до съда по време на съдебното производство**. Всички заинтересовани лица, включително обвиняемият, имат право да искат събирането на доказателства. Законът изрично предвижда, че в зависимост от фазата на наказателното производство, органите на досъдебното производство или съдът извършват събирането на

доказателствата служебно или по искане на заинтересованите лица (чл. 107, ал. 1 и 2 от НПК). Не може да се откаже искането на обвиняемия или друго заинтересовано лице за събиране на доказателства, само защото то не е направено в определен срок (чл. 107, ал. 4 от НПК).

По делата за престъпления, които се преследват по тъжба на пострадалия, се прилагат други правила. Тъй като частният тъжител носи тежестта на доказването и трябва да представи доказателства в интерес на обвинението, той и подсъдимият имат право да поискат съдействие от полицията за събирането на сведения, които те сами не могат да съберат (чл. 83 от НПК).

3.4. ПРОЦЕСУАЛНИ ПРАВИЛА ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДОКАЗАТЕЛСТВА ПО ДЕЛОТО ОТ СТРАНА НА ЗАЩИТНИКА

Законът изрично предоставя на защитника **правото да представя доказателства** (чл. 99, ал. 1 от НПК).

В *Наказателно-процесуалния кодекс* не са предвидени специални правила за представяне на доказателства по делото от защитника. Във фазата на досъдебното производство защитникът може да представя доказателства на прокурора или на разследващите органи. Във фазата на съдебното производство доказателствата се представят на съда. Всички събрани доказателства подлежат на щателно изследване.

НПК предвижда няколко правила, целящи да **улеснят участието на подсъдимия и защитника в събирането и представянето на доказателствата**. Когато подсъдимият или защитникът му желаят да представят документ, с който не разполагат, те могат да получат съдействие от разследващия орган (при досъдебното производство) или от съда (при съдебното производство). Законът допуска всички заинтересовани лица да искат от съда или органите на досъдебното производство издаването на **удостоверение**, по силата на което **държавните органи или други юридически лица трябва да ги снабдят с необходимите документи** в рамките на тяхната компетентност (чл. 133, ал. 1 от НПК). За неизпълнение на задължението да предостави документите без уважителни причини на съответното длъжностно лице се налага глоба, чийто размер може да достигне до 100 000 лв. (чл. 133, ал. 2 от НПК).

3.5. СРОКОВЕ И ПРОЦЕДУРА ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА

Обвиняемият и неговият защитник могат да представят доказателства във фазата на досъдебното производство. Доказателствата се представят на съответния орган на досъдебното производство – прокурора или разследващия орган.

Законът не предвижда **специална процедура** за представяне на доказателствата. На практика доказателствата обикновено се представят по време на разпита на обвиняемия или след това и се придружават от писмена молба.

3.6. РАЗПРЕДЕЛЯНЕ НА ТЕЖЕСТТА НА ДОКАЗВАНЕ МЕЖДУ ОБВИНЕНИЕТО И ЗАЩИТАТА

Както много съвременни системи на наказателно правосъдие, българското наказателно право се основава на **презумпцията за невиновност**. Презумпцията за невиновност, която се дефинира като един от основополагащите принципи на наказателното производство в България, означава, че обвиняемият се смята за невинен до установяване на противното с влязла в сила присъда (чл. 16 от НПК).

Правилата относно разпределянето на тежестта на доказване се основават на презумпцията за невиновност и поставят **тежестта на доказване изцяло върху страната на обвинението**. Така при дела от общ характер прокурорът и разследващите органи са длъжни да докажат престъплението и вината на обвиняемия. При дела от частен характер частният тъжител трябва да докаже деянието (чл. 103, ал. 1 от НПК).

Обвиняемият може, но не е длъжен да доказва, че е невинен (чл. 103, ал. 2 от НПК). Освен това, не могат да се правят изводи във вреда на обвиняемия, само поради това, че не е дал или отказва да даде обяснения или не е доказал възраженията си (чл. 103, ал. 3 от НПК). Същото правило, макар и да не е формулирано изрично, се прилага и по отношение на защитника. Ако защитникът не успее да докаже без всякакво съмнение, че обвиняемият е невинен, това не води автоматично до извода, че той е виновен в извършването на престъплението. Задължението на защитника да събира доказателства в полза на обвиняемия е част от правото на защита, но не е равнопоставено на тежестта на доказване, която лежи върху органите на досъдебното производство¹⁵.

¹⁵ Вж. Павлов, С. Наказателен процес на Република България – обща част. – София: Сиби, 1996, с. 307-308.

3.7. УЧАСТИЕ НА ЗАЩИТНИКА В ИЗВЪРШВАНИТЕ ОТ РАЗСЛЕДВАЩИЯ ОРГАН ПРОЦЕСУАЛНИ ДЕЙСТВИЯ В ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО

В българското наказателно право няма общо правило, което допуска защитникът да участва във всички действия по разследването, извършвани от разследващия орган. Всъщност, има три групи от действия по разследването в зависимост от това дали се допуска защитникът да участва в тях: действия по разследването с участието на обвиняемия, в които по принцип е разрешено да участва защитникът; действия по разследването без участието на обвиняемия, в които защитникът може да участва, само ако съответният орган на досъдебното производство му разреши; особени действия по разследването, при които участието на защитника зависи от особени правила.

Общо правило е, че **защитникът има право да участва във всички действия по разследването с участието на обвиняемия**. Законът дефинира участието на защитника в тези действия по разследването не само като право на самия защитник (чл. 99, ал. 1 от НПК), но също и като право на обвиняемия (чл. 55, ал. 1 от НПК). Участието на защитника не е задължителна предпоставка за извършването на действия по разследването с участието на обвиняемия. От една страна, законът предвижда, че защитникът има право да участва в действия по разследването с участието на обвиняемия, освен когато обвиняемият изрично се откаже от това свое право (чл. 55, ал. 1 от НПК). От друга страна, отсъствието на защитника не възпрепятства законосъобразното извършване на съответното действие по разследването (чл. 99 от НПК).

Защитникът може да присъства на действия по разследването без участието на обвиняемия само с разрешението на прокурора или разследващия орган, който извършва съответното действие, ако това няма да затрудни разследването (чл. 224 от НПК). Прокурорът или разследващият орган имат правото да преценят дали да допуснат защитника да присъства на действие по разследването без участието на обвиняемия. Те не са длъжни да дават такова разрешение. Решението да не се допусне участието на защитника може да се обжалва по общия ред за обжалване на актовете на органите на досъдебното производство. Постановленията на разследващия орган се обжалват пред прокурора, а постановленията на прокурора се обжалват пред прокурор от по-горестоящата прокуратура (чл. 200 от НПК). Жалбата не спира изпълнението на постановлението, освен ако прокурорът не постанови друго (чл. 202, ал. 1 от НПК). Това означава, че в повечето случаи действието по разследването ще бъде извършено в отсъствието на защитника, въпреки неговото обжалване на постановлението, с което се отказва участието му.

Има няколко **действия по разследването**, за които се прилагат **особени правила** относно участието на защитника. Такъв е случаят, когато има **защитен свидетел с тайна самоличност**. По правило

защитникът има право на непосредствен достъп до такъв свидетел, само ако свидетелят е посочен от него или от обвиняемия. В противен случай само съдът и органите на досъдебното производство имат право на непосредствен достъп до свидетеля (чл. 123, ал. 5 от НПК). Защитникът не може да присъства при разпита на свидетеля с тайна самоличност. Протоколът от разпита обаче (без подписа на свидетеля) незабавно се предявява на обвиняемия и на неговия защитник, които могат да поставят писмено въпроси на свидетеля (чл. 141, ал. 2 от НПК).

Когато се извършва **разпит на свидетел пред съдия** по време на досъдебното производство, разследващият орган е длъжен да осигури възможност на обвиняемия и защитника му да участват при провеждането на разпита (чл. 223, ал. 2 от НПК). Разпит на свидетел пред съдия в рамките на разследването в досъдебното производство се извършва, когато съществува опасност той да не може да се яви пред съда в съдебната фаза поради тежко заболяване, продължително отсъствие от страната или по други причини (чл. 223, ал. 1 от НПК). Обвиняемият и неговият защитник също могат да поискат разпит на свидетел пред съдия (чл. 223, ал. 4 от НПК). Органът на досъдебното производство обаче може да откаже искането. Отказът се прави в писмена форма и трябва да бъде подписан от съответния орган, обвиняемия и защитника.

3.8. ПРАВО НА ЗАЩИТНИКА ДА СЕ ЗАПОЗНАВА С ДОКАЗАТЕЛСТВАТА НА ОБВИНЕНИЕТО

При **привличането като обвиняем** разследващият орган е длъжен да разреши на обвиняемия и на неговия защитник **да се запознаят с пълното съдържание на постановлението**, а когато е необходимо – да даде допълнителни разяснения (чл. 219, ал. 4 от НПК). Постановлението съдържа информация за датата и мястото на издаването му, разследващия орган, името на обвиняемия, престъплението, за което се привлича, и мярката за неотклонение, ако такава се взема. В него може да се посочат и доказателствата, на които се основава привличането, ако това няма да затрудни разследването (чл. 219, ал. 3 от НПК). Законът не казва нищо за предявяване на събраните до този момент доказателства, така че се предполага, че **към този етап разследващият орган не е длъжен да предявява никакви доказателства**¹⁶. Българската правна теория също поддър-

¹⁶ Това правило, което позволява разследващият орган да не разкрива доказателствата, ако това ще затрудни разследването, е критикувано като несъответстващо на чл. 6, параграф 3, буква „а“ от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи, който гласи, че всяко лице, обвинено в извършването на престъпление, има право да бъде незабавно и в подробности информирано за характера и причините за обвинението срещу него. Вж. Кънчев, Д. Новият Наказателно-процесуален кодекс и правото на обвиняемия по чл. 6, т. 3, б. „а“ от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, http://www.blhr.org/media/documents/Новият_НПК_и_правото_по_чл._6_т._3-а_ЕКПЧ.doc (последно посещение на 27 март 2011 г.).

жа извода, че на този етап обвиняемият и неговият защитник нямат неограничен достъп до материалите по делото, а могат да се запознаят с делото и да правят нужните извлечения само дотолкова, доколкото това им е разрешено от съответния орган на досъдебното производство¹⁷.

По-късно, когато бъдат приключени всички действия по разследването, **разследващият орган предявява цялото дело** на обвиняемия и защитника му, ако те поискат това (чл. 227, ал. 8 от НПК). Разследващият орган определя срока, с който обвиняемият и неговият защитник разполагат за проучване на доказателствата. Срокът трябва да съответства на фактическата и правна сложност на делото, неговия обем и други обстоятелства, които имат значение в тази насока (чл. 228, ал. 1 от НПК). Обикновено проучването на делото става в помещението, където работи разследващият орган, и в присъствието на лицето, което предявява разследването, или друго длъжностно лице. Когато обвиняемият, неговият защитник или друго явило се лице не е в състояние да проучи доказателствата, разследващият орган е длъжен да му ги разясни, а при нужда – да му ги прочете (чл. 228, ал. 2 от НПК). Обвиняемият и неговият защитник имат право да водят бележки и дори да правят преписи на цели документи¹⁸.

КАРЕ 1. РАВНИ ПРОЦЕСУАЛНИ ВЪЗМОЖНОСТИ

На практика достъпът до делата е процес, който продължава да е обременителен и с неясен изход. В наказателното производство обикновено има един единствен екземпляр от делото, който се движи между съдията, прокурора и адвоката на подсъдимия. Често пъти адвокатът не разполага с делото броени дни преди съдебното заседание, защото единственият екземпляр е при прокурора или съответния съдия. Практиката е адвокатът да подаде молба до съда, за да направи копие, и могат да минат няколко дни преди съдията да се произнесе по молбата. Наред с това някои съдилища налагат плащането на значителни такси за изготвянето на копие. В някои случаи адвокатите трябва да подадат първо молба за достъп до делото, а след това и отделна молба за изготвяне на копие.

...

Въпреки че се наблюдава известно подобрене, лошите условия в съдебните сгради и понякога неотзивчивите съдебни служители продължават да са пречка за свободния и лесен достъп до съдебните книжа. Условията се различават по места, но на адвокатите често пъти се налага да преглеждат документите в малки, препълнени помещения, в които няма маси за преглеждане на обемистите дела. Оборудването за изготвяне на копия се различава значително по наличие и качество. Понякога от адвокатите се изисква да се подписват в специални книги или да представят копие от пълномощно, за да могат да прегледат съдебните книжа.

¹⁷ Вж. Павлов, С. Наказателен процес на Република България – особена част. – София: Сиби, 1996, с. 61-62.

¹⁸ Вж. Павлов, С. Наказателен процес на Република България – особена част. – София: Сиби, 1996, с. 63-64.

КАРЕ 1. РАВНИ ПРОЦЕСУАЛНИ ВЪЗМОЖНОСТИ (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

Сред много адвокати съществува усещането, че прокурорите могат да разчитат на по-добър достъп до делата, отколкото адвокатът на обвиняемия. От практическа гледна точка прокурорските кабинети обикновено се помещават в същата сграда като съда и съдебните служители, което улеснява достъпа до делата. Наред с това в българската правна система прокурорите са магистрати като съдиите и не са част от изпълнителната власт. Много адвокати смятат, че съдилищата (и съответните съдебни служители) се отнасят с повече уважение към прокурорите, което намира отражение и в по-лесния за прокуратурата достъп до делата.

Източник: Индекс на реформата на адвокатската професия в България, Американска асоциация на юристите, май 2006 г.

След като обвиняемият и неговият защитник проучат делото, те могат да правят **искания, бележки и възражения**, включително и по доказателствения материал (чл. 229, ал. 1 от НПК). Прокурорът разглежда исканията, бележките и възраженията и се произнася по тях с постановление, което не подлежи на обжалване (чл. 229, ал. 3 от НПК). Това му дава широка свобода да преценява дали да уважи доказателствените искания на защитата. Ако обвиняемият или защитникът са поискали извършването на допълнителни действия по разследването и искането им е уважено, те могат да присъстват при извършването на тези действия (чл. 230, ал. 1 от НПК). След извършването на допълнителни действия по разследването повторно се предявява цялото дело (чл. 230, ал. 2 от НПК).

Законът за адвокатурата дава допълнителни права на защитника, като посочва, че адвокатът има свободен достъп до дела и може да прави справки и да получава копия от книжа и сведения от съда и органите на досъдебното производство само като представи адвокатската си карта (чл. 31 от *Закона за адвокатурата*).

3.9. ПРАВНИ ПОСЛЕДИЦИ ПРИ НАРУШАВАНЕ НА ПРАВАТА НА ОБВИНЯЕМИЯ ДА УЧАСТВА В СЪБИРАНЕТО НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА

Законът предвижда, че обвиняемият може да участва в събирането на доказателствата, като упражнява предоставените му права. Тези права включват правото да се запознава с делото и да прави необходимите извлечения, правото да участва в производството, да представя доказателства и да прави искания, бележки и възражения (чл. 55, ал. 1 от НПК).

Ако обвиняемият намира, че правата или законните му интереси са накърнени в досъдебната фаза на производството, той може да **обжалва актовете на органите на досъдебното производство** (чл. 55, ал. 1 от НПК). Актовете на разследващия орган се обжалват пред прокурора, а актовете на прокурора се обжалват пред прокурор от по-горестоящата прокуратура (чл. 200 от НПК).

Прокурорът, който отговаря за законосъобразното извършване на разследването, също може да се намеси, ако бъдат нарушени правата на обвиняемия. Прокурорът може по свой почин да отменя постановленията на разследващия орган, да го отстранява от делото и да му дава задължителни указания (чл. 196, ал. 1 от НПК). Преди да предяви разследването на обвиняемия и неговия защитник, разследващият орган е длъжен да докладва делото на прокурора, който трябва да провери дали разследването е извършено законосъобразно, обективно, всестранно и пълно (чл. 226, ал. 1 и 2 от НПК). Ако прокурорът установи наличието на отстраними процесуални нарушения, включително нарушение на правата на обвиняемия, той трябва да даде указания на разследващия орган да извърши необходимите действия или да ги извърши сам. Същото правило се прилага, когато прокурорът намира, че не са събрани доказателствата, необходими за разкриване на обективната истина (чл. 226, ал. 3 от НПК). Също така прокурорът е длъжен преди предаването на делото на съд да се увери, че разследването е извършено без съществени процесуални нарушения или нередовности, включително нарушения на правата на обвиняемия (чл. 246, ал. 1 от НПК).

По време на съдебното производство преди насрочване на първото съдебно заседание, **съдията също проверява делото** за съществени процесуални нарушения при разследването в досъдебната фаза, които са довели до **ограничаване на правата на обвиняемия и/или на неговия защитник** (чл. 248, ал. 2 от НПК). Ако съдията установи такива нарушения, той връща делото на прокурора, като посочва всички допуснати нарушения, които трябва да бъдат отстранени (чл. 249, ал. 2 от НПК). Същото се отнася и до случаите, когато съдът установи такива нарушения в хода на съдебното производство (чл. 288 от НПК).

Нарушаването на правата на обвиняемия във фазата на досъдебното производство може да бъде основание за **отмяна на присъдата на първоинстанционния съд**. Когато обвиняемият, неговият защитник или друга страна в производството обжалва присъдата, въззивният съд извършва пълна проверка на делото, независимо от това какви основания за обжалване са посочени от страните (чл. 314, ал. 1 от НПК). Когато въззивният съд установи, че на досъдебното производство е допуснато съществено процесуално нарушение, довело до ограничаване на процесуалните права на обвиняемия или на неговия защитник, той връща делото на прокурора за ново разглеждане (чл. 335, ал. 1 от НПК).

Същественото процесуално нарушение, довело до ограничаване на процесуалните права на обвиняемия или на другите страни в производството, е основание за **обжалване на решението на въззивния съд** пред Върховния касационен съд (чл. 348, ал. 1 и 3 от НПК). Законът предвижда, че прокурорът може да протестира решението на въззивния съд не само когато това е в интерес на обвинението, но също така и когато това е в интерес на подсъдимия (чл. 349, ал. 2 от НПК). Ако ВКС установи съществени процесуални нарушения, той връща делото на първата или на въззивната инстанция със задължителни указания за отстраняване на нарушенията (чл. 354, ал. 3 и чл. 355, ал. 1 от НПК).

В изключителни случаи, когато се установят много тежки процесуални нарушения на правата на обвиняемия или на неговия защитник, ВКС може да **възобнови наказателно дело**, което вече е приключено (чл. 422, ал. 1 от НПК).

3.10. ЗАЧИТАНЕ НА РАВНОПОСТАВЕНОСТТА НА СТРАНИТЕ ПРИ СЪБИРАНЕТО, ПРОВЕРКАТА И ПРЕДСТАВЯНЕТО НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА ПРЕД СЪДА И ЦЕНЕНЕТО ИМ ОТ НЕГО

Доказателствата се събират служебно от органите на досъдебното производство или по искане на заинтересованите лица. Съдът събира доказателства по искане на страните и по свой почин.

Прозрачността при събирането на доказателствата и равнопоставеността на страните са гарантирани от задължителното присъствие на **поемни лица** при извършването на действията по разследването в досъдебното производство (чл. 137 от НПК). Те се избират от извършващия съответното действие орган измежду лица, които нямат друго процесуално качество и не са заинтересовани от изхода на делото. Тези лица имат право да правят бележки и възражения по допуснати непълноти или закононарушения, да искат поправки, изменения и допълнения на протокола от съответното действие по разследването и пр.

Друго правило, което гарантира равнопоставеност, е, че съдът и органите на досъдебното производство събират както разобличаващи, така и оправдаващи доказателства.

Освен това, доказателствата и доказателствените средства не могат да имат предопределена доказателствена сила, а подлежат на щателно изследване, което също гарантира равнопоставеността на страните.

Обвиняемият има изрично установените права да проучва делото, да прави необходимите извлечения, да представя доказателства, да участва в производството, да прави искания, бележки и възражения и да обжалва актовете на съответния орган, които накърняват неговите права и законни интереси.

3.11. ОЦЕНКА НА ПРОТИВОРЕЧИВИ И ПОРАЖДАЩИ СЪМНЕНИЕ ДОКАЗАТЕЛСТВА ОТ СЪДА

Водещ принцип в *Наказателно-процесуалния кодекс* във връзка със събирането на доказателства е, че съдът, прокурорът и разследващите органи са длъжни да вземат всички мерки в рамките на своята компетентност, за да осигурят разкриването на **обективната истина** (чл. 13, ал. 1 от НПК).

Законът също така провъзгласява принципа за вземане на решения по вътрешно убеждение. Съобразно този принцип съдът, прокурорът и разследващите органи са длъжни да вземат всички решения по вътрешно убеждение и на основата на **обективно, всестранно и пълно изследване на всички обстоятелства** по делото (чл. 14, ал. 1 от НПК). Всички събрани по делото доказателства подлежат на внимателна проверка (чл. 107, ал. 5 от НПК).

Законът допуска съдът да възобнови съдебното следствие преди постановяването на присъдата, ако намери, че фактите и обстоятелствата по делото не са достатъчно изяснени (чл. 302 от НПК). Всички решения на съда и на разследващите органи се основават на доказателствата, които те **лично** са събрали и проверили.

Присъдата не може да почива на предположения (чл. 303, ал. 1 от НПК). Съдът признава подсъдимия за виновен само когато обвинението е доказано **по несъмнен начин** (чл. 303, ал. 2 от НПК).

При **противоречия на доказателствените материали** съдът трябва да посочи в присъдата съображенията защо едни от тях се приемат, а други се отхвърлят (чл. 305, ал. 3 от НПК).

3.12. ЙЕРАРХИЯ И ПРЕИМУЩЕСТВЕНО ЗНАЧЕНИЕ НА ДОКАЗАТЕЛСТВОТА

Законът не предвижда йерархия и подреждане по преимуществено значение на доказателствата. Всъщност *Наказателно-процесуалният кодекс* изрично определя, че **доказателствата и средствата за тяхното установяване не могат да имат предварително определена сила** (чл. 14, ал. 2 от НПК).

Има обаче някои правила, които сочат относителната **тежест на някои конкретни доказателства**:

- Обвинението и присъдата не могат да се основават само на данните, събрани чрез **специални разузнавателни средства** (чл. 177, ал. 1 от НПК), или само на показанията на **свидетели с тайна самоличност** или **служители под прикритие** (чл. 124 от НПК).
- **Самопризнанието на подсъдимия** също не може да бъде единственото основание за присъдата. Законът изрично гласи, че обвинението и присъдата не могат да се основават само на самопризнанието на обвиняемия (чл. 116, ал. 1 от НПК) и че самопризнанието не освобождава съответните органи от задължението им да събират и други доказателства по делото (чл. 116, ал. 2 от НПК).
- **Експертното заключение** на вещо лице, на което е възложена конкретна задача по делото, не е задължително за съда и за органите на досъдебното производство (чл. 154, ал. 1 от НПК). Когато обаче съответният орган не е съгласен със заключението на вещото лице, той е длъжен да се мотивира (чл. 154, ал. 2 от НПК).

Българската правна теория дели доказателствата на преки и косвени, на първични и производни и пр. **Преките доказателства** доказват непосредствено даден факт (напр. свидетел вижда извършването на престъплението), а **косвените доказателства** трябва да бъдат сравнени и свързани с други доказателства (напр. свидетел вижда обвиняемия да напуска местопрестъплението). Това означава, че прякото доказателство само по себе си обикновено е достатъчно за доказването на определен факт от значение за делото, а косвеното доказателство може да се използва само когато има и други потвърждаващи го доказателства. Във връзка с принципа за непосредственост, според който всички решения трябва да се основават на доказателства, които органите са събрали и проверили лично, преките доказателства не могат да бъдат заменени с косвени. Когато са налице и двата вида доказателства, непреките обикновено служат за проверка на преките. Когато по делото няма преки доказателства, то може да бъде решено само въз основа на непреки доказателства, но това е дълъг процес и има голяма опасност да се допуснат грешки. Според водещата съдебна практика в България обвинението може да бъде доказано по несъмнен начин само чрез непреки доказателства, но всички те поотделно и заедно трябва да водят до единствено възможния извод за вината на подсъдимия и да изключват всички други възможни версии¹⁹.

Първичните доказателства идват непосредствено от източника (напр. от очевидец), а производните са опосредствено свързани с източника (напр. свидетел, който разказва какво е чул от очевидец). Първичните не могат да бъдат заменени с производни отново поради принципа за непосредствеността. Производните доказателства обикновено служат за проверка на първичните. Когато няма първични доказателства, делото може да бъде решено на основата само на производни доказателства, но това също е дълъг процес, който създава голям риск да се допуснат грешки²⁰.

В заключение, в наказателното производство трябва да се дава преимущество на преките и първичните доказателства.

¹⁹ Вж. Павлов, С. Наказателен процес на Република България – обща част. – София: Сиби, 1996, с. 349-353.

²⁰ Вж. Павлов, С. Наказателен процес на Република България – обща част. – София: Сиби, 1996, с. 353-354.

ИЗПОЛЗВАНА И ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

- Конституция на Република България (Обн. ДВ. бр. 56 от 13 юли 1991 г., посл. изм. ДВ. бр. 12 от 6 февруари 2007 г.)
- Граждански процесуален кодекс (Обн. ДВ. бр. 59 от 20 юли 2007 г., в сила от 1 март 2008 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 49 от 29 юни 2012 г.)
- Наказателен кодекс (Обн. ДВ. бр. 26 от 2 април 1968 г., в сила от 1 май 1968 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 60 от 7 август 2012 г.)
- Наказателно-процесуален кодекс (Обн. ДВ. бр. 86 от 28 октомври 2005 г., в сила от 29 април 2006 г., посл. доп. ДВ. бр. 60 от 7 Август 2012 г.)
- Закон за съдебната власт (Обн. ДВ. бр. 64 от 7 август 2007 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 50 от 3 юли 2012 г.)
- Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (Обн. ДВ. бр. 105 от 22 декември 2006 г., в сила от 01 януари 2007 г., изм. ДВ. бр. 32 от 27 април 2010 г.)
- Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (загл. изм., Изв., бр. 11 от 1961 г.) (Обн. ДВ. бр. 13 от 14 февруари 1958 г., в сила от 15 март 1958 г., посл. изм. ДВ. бр. 50 от 2 юли 2010 г.)
- Закон за правната помощ (Обн. ДВ. бр. 79 от 4 октомври 2005 г., в сила от 01 януари 2006 г., посл. изм. ДВ. бр. 99 от 16 Декември 2011 г.)
- Закон за закрила на детето (Обн. ДВ. бр. 48 от 13 юни 2000 г., посл. изм. ДВ. бр. 40 от 29 май 2012 г.)
- Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. – София: Прокуратура на Република България, 2011
- Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ратифицирана със закон, приет от Народното събрание на 31 юли 1992 г., ДВ бр. 66 от 1992 г., в сила за Република България от 7 септември 1992 г.)
- Американска асоциация на юристите, Индекс на реформата на адвокатската професия в България, 2006, http://bulgaria.usaid.gov/cdir/bulgaria.usaid.gov/files/LPRI_2006-bg_1159810903.pdf
- Български хелзински комитет, Достъпът до защита в системата на наказателното правосъдие в България, <http://www.bghelsinki.org/media/uploads/special/access-2002.pdf>
- Граматикив, М., Изследване на достъпа до правна помощ в България – София: Институт „Отворено общество“ – София, 2005
- Граматикив, М., Оценка на въздействието на закона за правната помощ. – София: Институт „Отворено общество“ – София, 2007
- Кънчев, Д. Новият Наказателно-процесуален кодекс и правото на обвиняемия по чл. 6, т. 3, б. „а“ от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, http://www.blhr.org/media/documents/Новият_НПК_и_правото_по_чл._6_т._3-а_ЕКПЧ.doc
- Кънчев, Д., Павлов, И., Руневски, Н., Проект „Достъп до адвокатска защита“. Анализ на съществуващи законодателни пречки пред

осъществяването на достъп до адвокатска защита и празнини в законодателството, пречатващи правото на защита поради изрична уредба, http://www.blhr.org/media/documents/Doklad_analiz_na_zakoni.pdf

Кънчев, Д., Павлов, И., Руневски, Н., Проект „Достъп до адвокатска защита“. Анализ на действащите подзаконовни нормативни актове, осъществяващи пречки при достъпа до адвокатска защита, <http://www.blhr.org/media/documents/anal.podzak.pdf>

Недева, Е. Законопроектът за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс в светлината на Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи.//Адвокатски преглед, 2009, № 10-11

Павлов, С. Наказателен процес на Република България – обща част. – София: Сиби, 1996

Павлов, С. Наказателен процес на Република България – особена част. – София: Сиби, 1996

Тодорова, М. Правна помощ. Участието на защитник в наказателния процес. – София: Национален институт на правосъдието

Charbonnier, G. and O. Sheehy, *Panorama of Judicial Systems in the European Union*, Brussels: Bruylant, 2008 [Шарбоние Г. и О. Шийни. Панорама на съдебните системи в Европейския съюз. – Брюксел: Брюлан, 2008].

ПУБЛИКАЦИИ НА ЦЕНТЪРА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА

**Оценка на заплахите от тежката и организираната престъпност
2010 – 2011, С., 2012.**
ISBN: 978-954-477-186-7

**Противодействие на организираната престъпност в България:
оценка на правната рамка, С., 2012.**
ISBN: 978-954-477-184-3

**Динамика на скритата икономика в България по време на криза,
С., 2011.**
ISBN: 978-954-477-182-9

**Общественото доверие в правосъдието – инструмент за оценка
и развитие на наказателната политика, С., 2011.**
ISBN: 978-954-477-179-9

**Антимафия: италианският опит в борбата срещу организираната
престъпност, С., 2011.**
ISBN: 978-954-477-178-2

**Динамика на конвенционалната престъпност в България
2000 – 2010 г., С., 2011.**
ISBN: 978-954-477-176-8

**Управлението на зелената енергетика в България: на кръстопът,
С., 2011.**
ISBN: 978-954-477-175-1

Пенитенциарната политика и система в Република България, С., 2011.
ISBN: 978-954-477-170-6

Енергетика и добро управление: тенденции и политики, С., 2011.
ISBN: 978-954-477-166-9

Гражданското общество в България: тенденции и рискове, С., 2010.
ISBN: 978-954-477-165-2

**Оценка на заплахите от организирана престъпност:
методологически проблеми и световен опит, С., 2010.**
ISBN: 978-954-477-163-8

Мониторинг и оценка на публични политики и програми, С., 2009.
ISBN: 978-954-477-160-7

**Конвенционалната престъпност в България:
равнища и тенденции, С., 2009.**
ISBN: 978-954-477-161-4

Полицията в модерното общество: необходимата реформа в България, С., 2009.

ISBN: 978-954-477-159-1

Престъпление без наказание: противодействие на корупцията и организираната престъпност в България, С., 2009.

ISBN: 978-954-477-157-7

Организираната престъпност в България: пазари и тенденции, С., 2007.

ISBN 978-954-477-151-5

Укрепване на правосъдието и правоприлагането в граничните райони, С., 2007.

ISBN: 978-954-477-152-2

Корупцията в здравеопазването в България, С., 2007.

ISBN: 978-954-477-153-9

Корупцията при обществените поръчки: Рискове и противодействие, С., 2006.

ISBN-987-954-477-148-5

Антикорупционните реформи в България: основни резултати и рискове, С., 2007.

ISBN: 978-954-477-145-4

Полицейски проверки и използване на етнически профили в България, С., 2006.

ISBN-10 954-477-141-7

ISBN-13 978-954-477-141-6

Тенденции на престъпността в България 2000 – 2005, С., 2006.

ISBN-10: 954-477-139-5

ISBN-13: 978-954-477-139-3

Антикорупционните реформи в България на прага на членството в Европейския съюз, С., 2006.

ISBN-10: 954-477-137-9

ISBN-13: 978-954-477-137-9

Здравният омбудсман – добри практики и перспективи за България, С., 2006.

ISBN-10: 954-477-136-0

ISBN-13: 978-954-477-136-2

Съдебната реформа: прокуратурата и разследващите органи в контекста на членството в Европейския съюз, С., 2005.

ISBN: 954-477-133-6

Корупцията при данъчното облагане: предизвикателства пред данъчната политика и администрация, С., 2005.

ISBN: 954-477-131-X

Институцията омбудсман в България, С., 2005.

ISBN: 954-477-130-1

Съдът, прокуратурата и разследващите органи в държавите-членки на Европейския съюз и страните-кандидатки, С., 2005.

ISBN: 954-477-129-8

Антикорупционните реформи в България, С., 2005.

ISBN: 954-477-128-1

Тенденции на престъпността в България: полицейска статистика и виктимизационни изследвания, С., 2005.

ISBN: 954-477-125-5

Транспорт, контрабанда и организирана престъпност, С., 2004.

ISBN 954-477-118-2

Институцията омбудсман в Европа и България: правна същност и практика, С., 2004.

ISBN 954-477-122-0

Пазарът на наркотици в България, С., 2003.

ISBN 954-477-111-5

Корупция, контрабанда и институционална реформа, С., 2002.

ISBN 954-477-100-X

Контрабандните канали в Югоизточна Европа, С., 2002.

ISBN 954-477-109-3

